

Іванов О. О.,
*аспірант кафедри цивільно-господарського права та процесу
Академії адвокатури України*

СПРОЩЕНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

SIMPLIFIED PROCEDURE: FOREIGN EXPERIENCE

У статті вивчено досвід окремих зарубіжних країн щодо реалізації процедури спрощеного провадження. Одним з найпоширеніших у світі прискорених прийомів здійснення правосуддя є так зване сумарне провадження, що походить від англійського слова «summary», що означає «короткий», «стислий», «скорочений». Сумарне провадження має деякі спільні риси з наказним і спрощеним виробництвами у вітчизняному законодавстві. Головна особливість сумарного провадження полягає в тому, що винесення рішення по конкретній справі відбувається без проведення судового засідання на основі аналізу достовірності, допустимості доказів і оцінки позицій сторін на попередній стадії процесу. Однак специфічна ознака – писемність виробництва – в даному випадку відсутня, оскільки відбувається, зокрема, й усна бесіда суду з сторонами процесу, тому, дотримуючись раніше висловленої аргументації щодо приводу уточнення термінології, сумарне провадження є прискореним щодо ординарної процедури, але не є спрощеним.

У країнах англосаксонської правової сім'ї існує також інша специфічна форма прискорення цивільного судочинства, невідома українській правовій системі – узгоджене рішення. Узгоджене рішення являє собою угоду між сторонами, санкціоновану судом і таку, що користується імунітетом щодо непрямого оскарження (шляхом додаткового позову) тою ж мірою, як рішення, що виноситься судом. Узгоджене рішення є підсумковим актом, яким завершується розгляд справи по суті. Встановлено, що у більшості розвинених країн світу модель здійснення правосуддя у цивільних справах передбачає множинність прискорених процедур, кожна з яких призначена для розгляду окремої категорії справ. У деяких державах для позначення такого типу процедур використовують узагальнююче слово «спеціальні», як, наприклад, у Франції – *procedure particulieres*, підкреслюючи їх винятковість і особливі властивості. У багатьох країнах до таких спеціальних процедур належить процесуальний механізм, схожий з вітчизняною системою наказного провадження.

Ключові слова: міжнародне право, досвід, процесуальна форма господарського судочинства, спрощене провадження.

The article examines the experience of some foreign countries in implementing the proceedings of simplified procedure. One of the most common expedited methods of conducting justice in the world is the so-called summary proceedings, which, obviously, comes from the English word “summary”, which means short, brief, and abbreviated. Summary procedures (or proceedings) have some similarities with mandatory and simplified proceedings in the domestic law. The main peculiarity of the summary proceedings consists in the fact that the decision on a particular case is carried out without any court hearing based on analysis of the reliability, admissibility of evidence and assessment of the positions of the parties at the preliminary stage of the process. However, the specific peculiarity, that is the written nature of the proceedings, does not exist in this case. It is due to an oral conversation included that the court conducts with the parties, so, following the previously stated argumentation in terms of clarifying the terminology, the summary proceedings are expedited regarding ordinary procedures, but not simplified.

In the countries of the Anglo-Saxon legal family, there is also another specific form of acceleration of civil procedures, which is not common for the Ukrainian legal system that is a concerted decision. The concerted decision is an agreement between parties sanctioned by a court, and it takes an advantage of immunity regarding an indirect appeal (by an additional claim) to the same extent as a decision rendered by a court. The concerted decision is the final act, which concludes the consideration of the case as such. It has been established that in most developed countries of the world the model of the course of justice in civil cases provides for a plurality of expedited procedures, each of which is intended to consider a separate category of cases. In some countries, in order to denote such a type of procedures, they use the general word “particular”, as, for example, in France – *procedure particulieres*, emphasizing their uniqueness and special peculiarities. In many countries, such special procedures include a procedural mechanism, which is similar to the domestic system of mandatory procedures.

Key words: international law, experience, procedural form of economic proceedings, simplified procedure.

Актуальність проблеми. Розвинені держави намагаються домогтися максимально ефективного використання прискорених механізмів і значного звільнення судової системи від перевантаженості, кожна окрема національна правова система вводить специфічні й особливі риси, характерні саме для цієї країни. Розглянемо детальніше досвід зарубіжних країн щодо організації процедури спрощеного провадження.

Аналіз останніх публікацій з досліджуваної проблеми. Проблематика скорочених та/або спрощених процедур у господарському процесі знайшла своє відображення в численних наукових публікаціях сучасних правознавців: В. Бобрика [1], А. Бутирського [3], В. Городовенка [4, с. 31], А. Згама [5], Є. Медведєвої [8], Т. Суярко [10], О. Угриновської [11] тощо. Водночас спрощені провадження в господарському судочинстві залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, маловивченим є досвід зарубіжних країн щодо застосування в господарській юстиції скорочених форм судочинства.

Мета статті – вивчення досвіду зарубіжних країн щодо реалізації процедури спрощеного провадження.

Виклад основного матеріалу. Так, у Нідерландах і Франції використовується прискорена процедура *refere*, що дослівно означає «термінове рішення суду», німецьке законодавство передбачає таку скорочену форму, як рішення із застереженням – *Vorbehaltsurteil*. В Австрії прискорені форми існують у вигляді двох інститутів: *Mahnverfahren* (застосовується у справах з невеликою ціною позову і трудових спорах) і *Mandatverfahren* (поєднання позовного провадження і судового наказу, що полягає в дослідженні виключно письмових доказів). Схожими з українським судовим наказом є також інститути *orders of payment* (Австралія, Греція) і *monitorio procedure* (Уругвай) [6, с. 23].

Одним із найпоширеніших у світі прискорених прийомів здійснення правосуддя є так зване сумарне провадження, що походить від англійського слова «summary», що означає «короткий», «стилий», «скорочений». Сумарне провадження є процесуальним механізмом, який дає змогу суду виносити рішення без проведення судового засідання, коли одна зі сторін не в змозі продемонструвати достатність наявних у неї свідчень для доказу наявності

спору про фактичні обставини. Винесена ухвала може стосуватися всіх заявлених вимог або їх частини. Аналіз позицій здійснюється судом на попередній стадії при наявності клопотання однієї зі сторін [9, с. 45].

Виникнення сумарного провадження було викликане еволюційним шляхом розвитку цивільного процесу, оскільки з плином часу стало очевидно, що багато фактів щодо конкретної справи можуть бути з'ясовані і поза судовим процесом, що раніше не було дозволено. Нова концепція привела до значної економії багатьох ресурсів. Крім того, застосування сумарного провадження дозволяє ефективно і без зайвих витрат вилучати з ординарного судочинства справи, які не тільки неістотні, але й не обґрунтовані.

Відповідно до ст. 24.3 Правил цивільного судочинства Англії (далі – ПЦС Англії) суд може постановити сумарне рішення проти позивача при будь-якій категорії спору, а сумарне рішення проти відповідача НЕ може бути винесено у спорах про володіння житловими приміщеннями, за позовами до орендарів або заставотримачів, а також при провадженні по морських справах [7, с. 14].

Сумарне провадження має деякі спільні риси з наказним і спрощеним виробництвами у вітчизняному законодавстві. Однак порівняно з першим суддя оцінює рівень доказової бази і концепцію захисту обох сторін, а не тільки заявника, а порівняно зі спрощеним провадженням, для якого характерна відсутність попереднього судового засідання і повне ознайомлення з представленими сторонами документами, весь процес формування висновку про можливість сумарного провадження і винесення рішення відбуваються саме на попередньому етапі і тільки на основі відправних, базових позицій.

Отже, значне скорочення процедури винесення підсумкового рішення по конкретній справі досягається за рахунок специфічних засобів прискорення у вигляді проведення роздільних бесід із кожною стороною замість уніфікованого судового засідання, оцінки загальної концепції позицій сторін замість деталізації окремих аргументів, а також за рахунок численних процесуальних вилучень, пов'язаних із веденням протоколу, винесенням визначень, які свідчать про перехід від стадії до стадії, повідомленнями, викликами тощо.

Англійський підхід є ширшим порівняно з американським і дозволяє активніше застосувати сумарне провадження. Крім того, використання нового критерію для визначення прийнятності сумарного провадження дасть змогу скоротити суб'єктивність оцінки наявності або відсутності реального спору, оскільки у різних суддів створюється різне бачення проблеми при вивченні матеріалів справ.

З кожним роком сумарне провадження набуває все більшої популярності в Нідерландах. Раніше на території цієї країни справи за правилами сумарного провадження розглядалися лише президентами (віцепрезидентами) судів, однак з 2002 р. в судах введені додаткові посади суддів, що розглядають справи саме в рамках зазначеної прискореної процедури. Як правило, справа призначається до розгляду через 2–3 тижні після надходження заяви до суду, ухвала має бути винесена через 1–2 тижні після слухання. Необхідно зазначити, що ступінь терміновості та невідкладності вирішення справи оцінюється самим заявником, проте остаточне рішення щодо даного критерію, а отже, й вибір форми провадження залишається за судом. У випадку особливої терміновості справи вона може бути розглянута навіть у неділю за місцем проживання судді (при наявності згоди сторін) [2, с. 67].

Сумарне провадження також має місце у Швеції та застосовується для категорії спорів, пов'язаних зі стягненням боргів. Таким способом можуть бути стягнуті борги, якщо вимогами допустиме врегулювання в позасудовому порядку і така домовленість не була досягнута.

Це впровадження може бути застосоване у справах про відшкодування шкоди, незалежно від того, договірна вона чи позадоговірна (деліктна). Закон не встановлює максимальної межі грошової суми за вимогами, що заявляються в такому виробництві. Однак згадане провадження не застосовується за позовами про визнання права і розпорядження правами.

Таким чином, сумарне провадження – це форма правосуддя для закріплених у законі категорій справ. При цьому для винесення кінцевого рішення достатньо скороченого складу юридичних фактів і обов'язкових процесуальних дій. Головна особливість сумарного провадження полягає в тому, що винесення рішення у конкретній справі відбувається без проведен-

ня судового засідання на основі аналізу достовірності, допустимості доказів і оцінки позицій сторін на попередній стадії процесу. Однак специфічна ознака – писемність виробництва – в такому випадку відсутня, оскільки відбувається, зокрема, й усна бесіда суду зі сторонами процесу, тому, дотримуючись раніше висловленої аргументації щодо приводу уточнення термінології, сумарне провадження є прискореним щодо ординарної процедури, але не є спрощеним.

У країнах англосаксонської правової сім'ї існує також інша специфічна форма прискорення цивільного судочинства, невідома українській правовій системі – узгоджене рішення. Воно являє собою угоду між сторонами, санкціоновану судом і таку, що користується імунітетом щодо непрямого оскарження (шляхом додаткового позову) тією ж мірою, як і рішення, що виноситься судом. Узгоджене рішення є підсумковим актом, яким завершується розгляд справи по суті.

У ст. 40.6 ПЦС Англії перераховуються випадки, коли можливе завершення цивільного судочинства шляхом укладення узгодженого рішення:

- угода стосується сплати грошової суми (включаючи випадки відшкодування збитку або вартості втраченої речі, сума виплати у яких підлягає встановленню судом);

- угода пов'язана з питанням про передачу речей.

Крім того, сторони можуть також досягти угоди, яка не призведе до закінчення провадження у справі, проте здатна істотно вплинути на перебіг процесу. Такі угоди затверджуються у вигляді визначення (ст. 40.6 (3) в ПЦС Англії):

- про зупинення провадження на узгоджених умовах;

- про призупинення виконання рішення без умов або з умовою, що присуджена сума, яка підлягає сплаті, буде виплачена частинами;

- про скасування заочного рішення, яке ще не виконано;

- про повернення грошей, внесених до суду;

- про звільнення від відповідальності будь-якої сторони;

- про оплату, обчислення, звільнення від оплати судових витрат, які підлягають узгодженню.

Узгоджене рішення за своїми умовами і змістом не повинно виходити за рамки питань порушеного провадження. Обов'язковою умовою

затвердження судом узгодженого рішення або визначення є дієздатність кожного з учасників угоди, а також участь у справі адвокатів сторін, які своїми підписами скріплюють угоду і направляють її до секретаріату суду.

Крім того, угода повинна бути складена з використанням узгодженої термінології і мати позначку «за погодженням». Незважаючи на те, що суд не втручається в процес узгодження умов, а судові затвердження часто є механічною процедурою, згідно ст. 40.13 (2) ПЦС Англії в разі явної переваги на користь одного учасника та на шкоду іншого суд може присудити виплату компенсації, яка б зрівноважила становище сторін.

Після затвердження такого узгодженого рішення судом воно набуває чинності та статусу повноцінного судового акта, який у разі невиконання може бути реалізований примусово. Узгоджені рішення можуть укладатися між різними суб'єктами, зокрема, у справах за участю держави та іноземних компаній.

Подібні норми містяться і в Уніфікованих правилах цивільного процесу Австралії. Примітно, що в цій країні з метою сприяння максимальному збільшенню кількості затверджених узгоджених рішень поряд з численними роз'ясненнями законодавчих норм для громадян наводяться ще й бланки, спеціально розроблені для полегшення заповнення та подання до суду. Необхідно лише роздрукувати їх з офіційного сайту і заповнити від руки ручкою з синім чорнилом.

Незважаючи на нетипову форму, узгоджене рішення є актом правосуддя, яким завершується виробництво в суді першої інстанції. Таке рішення разом з іншими розглянутими нами інститутами відповідає критеріям, що дозволяє нам віднести його до прискореного провадження. Прискорення досягається головним чином за рахунок скорочення обов'язкових дій з боку суду, мінімізації формальних вимог до судочинства, а також за рахунок зусиль самих сторін для самостійного врегулювання спірних правовідносин.

Загалом інститут узгодженого рішення досить близький до українського інституту мирової угоди, проте має ряд відмінних рис, пов'язаних насамперед із відсутністю судової перевірки тих умов, до яких прийшли сторони, укладаючи угоду. Дотримання всіх необхідних формальних вимог, повідомлення сторін

про наслідки вчинюваних ними дій повністю покладено на професійних представників, участь яких при укладенні узгодженого рішення обов'язкова. Узгоджене рішення відрізняє також можливість збереження повної конфіденційності щодо умов укладеної угоди.

У більшості розвинених країн світу модель здійснення правосуддя у цивільних справах передбачає множинність прискорених процедур, кожна з яких призначена для розгляду окремої категорії справ. У деяких державах для позначення такого типу процедур використовують узагальнююче слово «спеціальні», як, наприклад, у Франції – *procedure particulieres*, підкреслюючи їх винятковість і особливі властивості. У багатьох країнах до числа таких спеціальних процедур входить процесуальний механізм, схожий з вітчизняною системою наказного провадження.

Продовжуючи порівняння з Францією, можна відзначити, що наказне провадження в цій країні можна розділити на чотири види:

- 1) наказ про сплату (*injunction de payer*);
- 2) наказ вчинити дію (*injunction de faire*);
- 3) процедура дозволу невідкладних питань (*refere*);
- 4) процедура одноосібного розгляду справ за запитом (*procedure des ordonnances sur requete*).

Наказ про сплату отримав у французькому правозастосуванні найбільше поширення. Крім того, в літературі активно обговорюється і виробляється загальноєвропейська тенденція поширення наказів про сплату на міжнаціональний, міждержавний рівень і доступності стягнення грошових боргів, незважаючи на кордони держав. Французьке цивільне процесуальне законодавство передбачає і таку спеціальну процедуру, як вирішення питань у порядку термінової судової процедури (*le refere*).

Відповідно до ст. 489 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) Франції використання даного механізму супроводжується винесенням ухвали суду, яка за своїм характером є тимчасовим судовим актом і виноситься суддею, який має повноваження невідкладно давати розпорядження про вжиття необхідних заходів. Тимчасовість такого визначення означає, що його дія поширюється на весь період до винесення рішення в змагальному процесі, якщо таке відбудеться.

Дана процедура носить змагальний характер: протилежна сторона повинна бути присутня або сповіщена про процес. При цьому положення ст. 486 ЦПК Франції зобов'язує суддю здійснювати контроль повідомлень і встановлювати достатній термін для підготовки позиції у справі з боку відповідача.

Основною метою використання такої процедури є застосування заходів, необхідних для захисту права, в разі неможливості такого забезпечення в рамках загального змагального судочинства. У цьому аспекті досліджуваний інститут має спільні риси з використанням в українському процесі заходів щодо забезпечення позову.

Крім того, *refere* застосовується і для винесення рішення за строковими питаннями, наприклад, про обов'язок орендодавця видати примірник договору орендарю або заборону використання кодового замка, встановленого співвласником приміщення без згоди другого співвласника. Тобто фактично відбувається здійснення невідкладного правосуддя.

Одним з найбільш розроблених, сучасних і затребуваних механізмів прискорення судочинства є наказне провадження Німеччини, чітко Цивільне процесуальне уложення (далі – ЦПУ Німеччини) детально описує особливості, характерні риси та властивості такої процедури.

Основна мета наказного провадження в цій країні, як і в багатьох інших державах – надання можливості отримання судового захисту кредитору в найкоротші терміни в разі імовірно безперечної вимоги.

Відповідно до § 688 ЦПУ Німеччини предмет вимоги кредитора по відношенню до боржника повинен обов'язково бути виражений у грошовій формі та чітко вираженому розмірі, оскільки визначення розміру може бути передано на розсуд суду. Відповідно до абз. 2 § 688 ЦПУ Німеччини при вирішенні питання про допустимість наказного провадження необхідно враховувати також випадки, коли законом встановлюється пряма заборона на здійснення за певними категоріями справ наказного провадження. Головним чином, до таких категорій належать вимоги підприємця, що впливають із договору споживчої позики, якщо ефективний або спочатку ефективний річний відсоток перевищує діючу при підписанні договору базисну процентну ставку більш ніж на 12%.

Введенням цієї норми законодавець ставив собі за мету виключити видачу судового наказу за вимогами. Крім цих вимог, наказне провадження не допускається в разі, якщо виконання вимоги залежить від ще не наданого зустрічного виконання. Отже, пред'явлення вимог, що носять характер зустрічного виконання (наприклад, платіж-поставка), в наказовому провадженні Німеччини виключається, навіть у тому випадку, якщо боржник стикається з простроченням кредитора в прийнятті виконання зобов'язань боржником. Наказне провадження також не здійснюється, якщо доставка судового наказу у випадках, зазначених в § 185 ЦПУ Німеччини, повинна здійснюватися шляхом публічного оголошення.

Наказне провадження є видом судочинства, що носить виключно письмовий характер, за яким не проводиться усне судове засідання і яке починається з подачі клопотання про винесення судового наказу. Для відкриття звичайного або автоматизованого електронного наказного провадження необхідно заповнити особливі процесуальні бланки, використання яких обов'язкове.

Відмінною рисою наказного провадження Німеччини можна назвати його двоступеневу структуру. Це проявляється в тому, що спочатку боржника шляхом винесення судового наказу закликають добровільно погасити наявні щодо нього грошові вимоги протягом двотижневого терміну або при необґрунтованості вимог скористатися засобами процесуального захисту. Тільки після цього у заявника виникає право на подання клопотання про винесення наказу про виконання, і на його основі про видачу виконавчого листа.

Форми спеціального судочинства, відмінні від вітчизняних процедур, можна зустріти і в законодавстві держав СНД. Так, ЦПК Вірменії передбачає такий інститут, як прискорений судовий розгляд (Гл. 19). На думку ряду авторів, в основі прискореного судового розгляду лежать ідеї як прискорення процесу, так і протидії несумлінності учасників судочинства.

Відповідно до ст. 125 ЦПК Вірменії суд має право застосувати прискорений судовий розгляд, якщо необхідність невідкладного розгляду випливає із суті справи; позов явно обґрунтований; позов явно необґрунтований. При наявності таких підстав суд виносить рішення негайно.

Стаття 126 ЦПК Вірменії регламентує положення, яке стосується того, що прискорений розгляд застосовують як з ініціативи суду, так і за клопотанням сторони. Про застосування такого порядку виноситься ухвала. Цікавим є правило, що закріплює наступне: «Якщо в процесі прискореного судового розгляду справи суд прийде до переконання, що ця справа не настільки невідкладна, щоб застосувати прискорений розгляд, або з'ясується, що виник спір про право, суд виносить ухвалу про скасування ухвали про вжиття прискореного розгляду». Загалом такий інститут ЦПК Вірменії містить велику кількість оціночних категорій, що не може сприяти однаковості судової практики, оскільки у кожного судді знаходиться власне визначення. Однак ці норми досить широко застосовуються на практиці.

Висновки. Таким чином, розглянувши деякі з форм спеціального провадження, що використовуються в зарубіжних країнах, можна відзначити, що в кожній державі існує свій набір процесуальних механізмів, які дають змогу виносити остаточне судове рішення поза розгорнутим ординарним режимом судочинства. Це дозволяє мінімізувати численні витрати, пов'язані з веденням справи в суді та подальшим виконанням винесеного рішення. Однак деякі з таких прискорених режимів дуже схожі з існуючими в Україні наказним, заочним або спрощеним провадженням, що пояснюється спільністю засобів прискорення судочинства, тому детальне їх вивчення та аналіз судової практики відкривають нові горизонти для розвитку та модернізації вітчизняних інститутів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бобрик В. Перспективи спрощення в Україні судового розгляду цивільних і господарських справ із невеликою ціною позову в контексті європейського досвіду. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. Вип. 3. С. 11–15.
2. Брановицкий К.Л., Котельников А.Г., Решетникова И.В. Гражданское судопроизводство за рубежом. Москва : Инфотропик Медиа, 2013. 567 с.
3. Бутирський А. Проект Господарського процесуального кодексу України: крок вперед чи два назад. *Law of Ukraine*. 2017. № 9. С. 40.
4. Городовенко В.В. Обеспечение «разумных» сроков рассмотрения дел судом: организационно-правовые аспекты. *Теория і практика правознавства*. 2012. № 1 (2). С. 31.
5. Згама А.О. Щодо оптимізації процесуальних форм у господарському процесі: наказне провадження та спрощене позовне провадження. *25 років господарській юрисдикції в Україні: досвід та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 травня 2016 р.). Харків : Право, 2016. С. 52–56.
6. Крымский Д.И. Упрощение гражданского судопроизводства: российский и зарубежный опыт. Москва : ИД «Юриспруденция», 2008. 45 с.
7. Кудрявцева Е.В. Гражданское судопроизводство Англии. Москва : Городец, 2008. 234 с.
8. Медведева Е.В. Тенденции дифференциации и унификации в упрощенных производствах гражданского процесса. *Вестник Омского университета. Серия «Право»*. 2018. № 2 (55). С. 140–145.
9. Папулова З.А. Ускоренные формы рассмотрения дел в гражданском судопроизводстве. Москва : Инфотропик Медиа, 2014. 245 с.
10. Суярко Т.Д. Спрощені провадження господарського судочинства як механізм забезпечення доступності правосуддя у господарських справах. *25 років господарській юрисдикції в Україні: досвід та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 травня 2016 р.). Харків : Право, 2016. С. 155–158.
11. Угриновська О., Гембара Г. Спрощене позовне провадження: законодавча регламентація та проблеми судової практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 85–92.